

## VIRI

- Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971, rezultati po naseljih in občinah, Zvezni zavod za statistiko, Beograd 1973 j
- Pavle Mihevc: Opredeljevanje vsebine ruralnih naselij za potrebe usmerjanja njihovega razvoja (Poizkus vrednotenja in klasifikacija ruralnih naselij), Ljubljana, Urbanistični inštitut SR Slovenije, 1977;
- Vladimir Klemenčič: Geografija prebivalstva Slovenije, Ljubljana, Geografski vestnik 1972;
- Ivan Gams: Pismo bralcem, Ljubljana, Delo, 31.1.1976.

## **Anton GOSAR**

### **VPLIV ZDOMSTVA NA PREOBRAZBO KULTURNE POKRAJINE NA SLOVENSKEM**

Pred približno petnajstimi leti smo na široko odprli meje ne le za tiste, ki v turistični sezoni iščejo toplega sonca in gostoljubne ljudi v Jugoslaviji, ampak tudi za tiste, ki bi si radi zunaj domovine poiskali delo. Ta odločitev je bila zavestna, kajti dejali smo si, da brez take politike zaposlovanja v tujini ne bomo mogli doseči razvojnega programa dežele, ki teži k boljši ekonomičnosti dela, k večji storilnosti, k dviganju življenjske ravni - ali na kratko: prizadevali smo si preiti iz ekstenzivnega v intenzivno gospodarstvo in postati modernejša, učinkovitejša družba.

Ko danes preverjamo dosežene uspehe omenjene politike, ne moremo mimo dejstva, da ima Jugoslavija v tujini kar milijon petintrideset tisoč ljudi, povečini kvalificiranih delavcev in da pomeni ta številka skorajda eno petino izven primarnih dejavnosti zaposlene delovne sile v Jugoslaviji. Taka preseljevanja so danes povsem normalen pojav, saj živi in dela dandanes v razvitih industrijskih deželah sveta množica dvajsetih milijonov ljudi, ki po rodu oziroma narodnosti ne pripadajo avtohtonemu prebivalstvu (Italijani v Švici, Turki v Zvezni republiki Nemčiji, Španci v Franciji, Finci na Švedskem, Poljaki v Nemški demokratični republiki, Mehičani v Združenih državah Amerike, Indijci in prebivalci Karibskih otokov v Veliki Britaniji itd.), pa vendar nam Jugoslovanom ne more biti vseeno, če toliko pridnih rok naših ljudi prinaša dobrine drugim deželam, medtem ko sami pobiramo le drobtine z mize bogatih. Vendar smo v preteklosti pri usmerjanju in oblikovanju tega toka iz domovine in zopet nazaj vse prevečkrat uporabljali srce in le redkokdaj tudi zdravo pamet. V začetku se nismo navduševali nad tistimi, ki so odšli, kasneje pa smo postavljali nestvarne načrte o tem, kako naj jugoslovanske delavce v tujini pritegnemo nazaj na domača tla. Pri tem smo vse prevečkrat pozabili, da imamo opraviti z ljudmi, ki iščejo doma svoji kvalifikaciji ustrezno delovno mesto, stanovanje in vsaj približno enake dobrine, kot so jih bili deležni v urbanem delovnem okolju na tujem. Postavlja pa se tudi vprašanje, kako uskladiti zahtevo po množičnem vračanju naših delovnih ljudi iz tujine z željami po večji produktivnosti in racionalnosti dela, če smo že sedaj presegli načrtovano zaposlovanje za 2 odstotka in je produk-

tivnost v proizvodnji narasla namesto za 5 komajda za 3 odstotke.

Zato ne preseneča dejstvo, da se je v preteklem petletnem obdobju vrnilo v domovino, največkrat le po lastni pobudi, samo nekaj več kot sedemdeset tisoč Jugoslovanov, ki so bili zaposleni v tujini, oziroma, da se je v Sloveniji nastanilo 11.865 zdomcev ali okrog 15 odstotkov vseh tistih Slovencev, ki so se pred petimi ali desetimi leti odločili, da si poiščejo delo izven svoje matične domovine (Podatek Zavoda za zaposlovanje SRS navaja decembra 1976 64.046 delavcev začasno zaposlenih v tujini).

Predvsem je bil posebno velik odstotek prebivalcev iz severovzhodne Slovenije, ki je že sredi šestdesetih let zapustil domače kraje in si poiskal delo v sosednji Avstriji ali Zvezni republiki Nemčiji. Vzroke za odhod preko 16.000 prebivalcev iz šestih pomurskih občin na začasno delo v tujino ali kar četrtnina vseh začasno zaposlenih Slovencev v tujini iz ene desetine slovenskih občin, gre iskati predvsem v slabi posestni strukturi gospodinjstev, pomanjkanju delovnih mest za v kmetijstvu sproščeno in že kvalificirano delovno silo ter v že tradicionalnem sezonstvu teh krajev in ljudi, če prištejemo k tem podatkom še številčno izredno močne tokove zaposlovanja v tujino iz mariborske regije (Zavoda za zaposlovanje Maribor in Murska Sobota torej), doženemo, prihaja nekaj manj kot polovica slovenskih zdomcev iz severovzhodne Slovenije oziroma iz manj kot petine slovenskega ozemlja. Razumljivo je torej, da so vplivi začasnega zaposlovanja v tujino še najbolj vidni v tej panonski in subpanonski pokrajini, ki ne le, da se uvršča po vrednosti narodnega dohodka na prebivalca na zadnja mesta (npr.: občina Lenart na zadnjem, 60. občina Ormož na predzadnjem, ter občini Murska Sobota in Ljutomer na 56. in 55. mestu) in je zato tudi z zakonom uvrščena v skupino manj razvitih območij Slovenije, ampak ima številčno visok tudi tisti delež prebivalstva, ki ne proizvaja v domovini, saj odstotek začasno zaposlenih v tujini v številu aktivnega prebivalstva izven agrarnih dejavnosti oredstavlja skoraj povsod polovico in več zaposlenih v teh panogah doma. Ti delavci so v tujini zaposleni v glavnem v gradbeni dejavnosti (20 odstotkov), v metalurških panogah (15 odstotkov), v predelovalni industriji (22 odstotkov) in v raznih storitvenih dejavnostih (7 odstotkov), kar kaže na to, kakšne zaposlitvene obrate in delovna mesta bi ponudili morebitno vračajočim se zdomcem, ki se najbrž dela v majhnih kmetijskih obratih z minimalno produktivnostjo ne bodo več lotili.

Podatki namreč kažejo, da je odšlo na začasno zaposlitev na tuje iz SV Slovenije v glavnem prebivalstvo iz gospodinjstev z malimi posestvi, ki so velikokrat še razparcelirane v manjše agrarne enote. V občini Murska Sobota, na primer, je od celotnega števila začasno zaposlenih v tujini 52 odstotke" -fc^cev pripadalo gospodinjstvu z do dvema hektaroma zemlje, 40 odstotkov je pripadalo lastniški kategoriji od 2-5 hektarov zemlje in le 8 odstotkov zdomcev je imelo doma kmetijo, ki je merila več kot 5 hektarov zemlje. Kljub temu, da pripadajo agrarnim gospodinjstvom, pa se zdomci ob številno omejenem povratku le redko odločijo za opravljanje izključno kmečkega poklica, kar je tudi razumljivo, saj je posest razdrobljena in povečini majhna, obenem pa se je povratnik izučil v tujini poklica, ki bi ga rad opravljal tudi doma, pa čeprav v okviru mešanega delavsko-kmečkega gospodinjstva in vsakodnevne vožnje na delo v industrijsko podjetje. Dokaz za to lahko najdemo tudi v občini Ptuj, kjer so morali zaradi pomanjkanja delovnih mest bivše lastnike kmetij, sedaj povratnike in v glavnem kvalificirane delavce, zaposliti izven občinskih meja, največkrat v Mariboru (26 odstotkov). Sem pa je največkrat tudi usmerjena naložba večine delavcev iz SV Slovenije, ki so začasno zaposleni v tujini. Iz ankete, ki je bila izvedena med Slovenci na Bavarskem, je opaziti, da se materialne oziroma

finančne naložbe v primeru skorajšnjega povratka v domovino osredotočijo v glavnem na razvita, urbana in prebivalstveno zgoščena območja v SR Sloveniji - torej na večja mesta z industrijo in v njihovo gravitacijsko zaledje. V severovzhodni Sloveniji je zato najti največ naložb v vrnitev v ožjih regijah Slovenske Bistrice in Maribor, Radgona in Radencev, Murske Sobote in Ptuja. Vedno več je tu servisnih delavnic, gostiln in novogradenj (tudi na "črno"), ki so v lasti delavcev, začasno zaposlenih v tujini, oziroma njihovih družin ter zdomcev-povratnikov.

Kako so območja, ki pripadajo enemu izmed gravitacijskih zaledij omenjenih industrijskih centrov, pod vplivom začasnega zaposlovanja v tujino smo si ogledali na primeru dveh vasi: Domajincev v občini Murska Sobota in Spuhlje v občini Ptuj.

Že na prvi pogled je opazna razlika med vasmi, katerih prebivalci delajo v tujini, in tistimi, ki teh prebivalcev nimajo. Pri prvih nas zbode v oči dozidanost, nadzidanost in preurejenost hiš z materiali in sredstvi, ki so za naše razmere nenavadne (železne ograje, ploščice ...), velikokrat pa so novogradnje tudi brez posluha za arhitektonsko skladnost in ubranost z okoljem (leseni opaži, balkoni ...). Rekli bi lahko, da je najvidnejši "pozitivni" element v tej, po zdomstvu preoblikovani pokrajini, izražen z finančnim vlaganjem v izgradnjo ali obnovo hiše: podirajo se krušne peči, širijo se kuhinje in opremljajo z najnovejšimi dosežki gradbene in elektro-tehnike, povečujejo se okna hiš, urejajo se prej povsem nepoznane kopalnice; skednje se preuredi v eno ali dve garaži in tudi gospodarsko poslopje je deležno rekonstrukcije za obrtno dejavnost ali specializirano živinorejo. V Domajincih, na primer, je od 44 stanovanjskih poslopij 23 že bolj ali manj preurejenih, od teh pa je kar 70 odstotkov objektov v lasti gospodinjstva, katere nosilec je na začasnem delu v tujini.

K elementom urbane strukture družbe v teh vaseh, ki so v glavnem posledica zaposlovanja v tujini, pa moramo šteti tudi motorizacijo. V obeh vaseh ima že polovica gospodinjstev avtomobil in prav toliko tudi traktorje z večjim številom priključkov. Dve tretjini motornih prevoznih (75 odstotkov avtomobilov) in delavnih (61 odstotkov traktorjev) sredstev pripada gospodinjstvu z enim ali več člani, zaooslenimi v tujini.

Po eni strani zaradi razoarceliranosti posestev (saj pride v Spuhljah npr. na eno gospodinjstvo šest do osem narcel), po drugi strani pa zaradi nezainteresiranosti mladih za delo na polju, je nakup motorizacije za kmetijstvo zelo vprašljiva investicija. Z delom v kmetijstvu se ukvarja skoraj izključno le gospodinja, ki ji drugi člani gospodinjstva pomagajo le v sezoni glavnih kmečkih opravil. Gospodinji pridejo tehnični pripomočki pri delu še kako prav, vendar kljub temu ne zmore intenzivne obdelave celotnega kompleksa posestva.

Nov pojav v pokrajini, v kateri prevladujejo vplivi začasnega zaposlovanja v tujini, je le posledica prej omenjenega: manjšajo se namreč zasejane površine, večajo pa se travne in pašne površine, ponekod pa že nastaja pravi socialni prelog. Zaposlitev nosilca kmečkega gospodinjstva v tujini povzroči namreč precejšen primanjkljaj v delovni sili, ki bi bila potrebna za opravilo vseh kmečkih del. Delavce v tujini morajo zato pri posameznih delih zamenjati oziroma nadomestiti starejši in otroci, ki ne zmorejo fizično težjih opravil in zemljo manj intenzivno obdelujejo ali pa obdelovanje oddaljenejših parcel opuščajo, s čimer nižajo kakovost in množino pridelka. V Spuhljah opuščajo predvsem pridobivanje krompirja in čebule, ker ta zahteva veliko delovne sile, oziroma goje le tiste kulture, ki služijo samooskrbnemu kmetijstvu.

Vendar ima racionalizacija dela v kmetijstvu pokrajine, v kateri prevfe-  
dujejo učinki zdomstva tudi pozitivne posledice. Začasno zaposleni delav-  
ci se v tujini seznanjajo z dosežki moderne agrotehnike in le-to pre-  
našajo tudi na domača tla. Resda je avtomatizacijska težnja v kmetijstvu  
vse preveč individualna glede na veličino in razdrobljenost posesti, ko  
hoče vsak gospodar z lastnim traktorjem obdelati svojo 3-5 hektarov ve-  
liko posest, vendar predvsem pri zdomskih gospodinjstvih prihaja vedno  
bolj do izraza s tem povezana tržna miselnost gospodarjenja. Ta je v  
Spuhljah že rodila prve sadove, saj se ena tretjina mešanih kmečko-  
zdomskih gospodinjstev že ukvarja s specializirano mesno živinorejo  
in s tem, da sodeluje z bližnjo kmečko zadrugo.

Morda bi za konec lahko dejali, da je dandanes zares težko ločiti pro-  
cese v pokrajini, ki so izključno izraz začasnega zaposlovanja v tujino,  
od tistih, ki niso tudi rezultat družbenih in urbanih vplivov širše  
matične regije. Vendar lahko v Jugoslaviji in Sloveniji zasledimo taka  
območja, kjer v prepletenosti vseh dejavnikov v prostoru prevladuje  
tisti, ki ga povzroča neposredno ali posredno v tujini zaposlena delov-  
na sila. Predvsem gre iskati primarno pod vplivom zdomstva preoblikova-  
no pokrajino v pomurskih občinah, kjer je ta proces že dolgotrajen in  
ga lahko primerjamo le z vplivi, ki jih navzven širi industrijski  
center v svoje gravitacijsko zaledje. Na podoben način je tudi ta pro-  
ces povzročil razkrajanje stare kmečke strukture na Dodeželju in pripo-  
mogel k temu, da je slovenska družba dandanes bolj urbana kot katera-  
koli druga v Jugoslaviji.

Za pokrajino, ki oddaja večje število delavcev na začasno delo v tujino  
je zato značilen predvsem poseben odnos do zemlje in izrabe tal, poseb-  
na produkcijska usmerjenost, poseben izraz finančne moči v gospodinj-  
stvu v obliki stanovanjske izgradnje in opremljenosti ter motorizacije  
in značilen način mišljenja, ki zakoreninja zaposlitev v tujino, a se  
kljub temu krčevito oklepa svojega, ponavadi majhnega koščka zemlje.

Danko RADINJA

## ONESNAŽEVANJE POKRAJIN IN POKRAJINSKE SFERE Z NAFTO

Danes veliko govorimo o onesnaževanju okolja. Geografska podoba pokraji-  
ne je zato pomanjkljiva, če te onesnaženosti ne prikažemo. Toda naravo  
in stopnjo pokrajinske degradacije bodisi omalovažujemo ali pa preveč  
poudarjamo tudi zato, ker nam o tem velikokrat manjkajo stvarni podat-  
ki, zlasti količinski. Zbiranje in vrednotenje teh podatkov pa je tež-  
je, zamudnejše in manj zanesljivo kakor za gospodarsko proizvodnjo, o  
kateri zbirajo in obdelujejo podatke posebne ustanove.

Podobno velja tudi za nafto. O njeni proizvodnji in potrošnji je veliko  
podatkov, o njenem onesnaževanju zelo malo. Proizvodnjo in potrošnjo  
nafte poznamo za posamezne dežele, kontinente in za svet kot celoto.  
Prav tako poznamo področja, kjer nafto črpajo, in področja, kjer jo  
predelujejo in trošijo, torej izvoznike in uvoznike nafte z njeno med-  
narodno trgovino vred. Na tej osnovi geografija lažje proučuje značil-  
nosti in razporeditev posledic, ki jih v pokrajini zapusti bodisi čr-  
panje, transportiranje ali predelovanje nafte. Navadno so pri teh ra-  
ziskavah zato v ospredju ekonomski vidiki nafte in pokrajinske posle-  
dice teh vidikov. Tako obravnavanje pa je v marsičem preozko in premalo